

הוראת הלכה וייעוץ רפואי תחת השפעת יין ואלכוהול

ימי הפורים מתקרבים, ועמם היינות והמשקאות המשכרים. במאמרנו נעסוק בהלכה שאינה מפורסמת דיה – האיסור על הוראה בזמן שכרות, ואפילו שכרות קלה ביותר. נדון בכמה היבטים של הלכה זו, ובין היתר נדון האם היא תקפה גם לגבי רופאים.

לאחר מות בני בני אהרן נדב ואביהוא, שנכנסו למשכן שתויי יין, נמסרה לאהרן ובניו פרשה בתורה העוסקת באיסור "שתויי יין". עיקר האיסור עסק בכניסה למשכן בשכרות, אך בהמשך נאמר "ולהורות את בני ישראל את כל החוקים אשר דיבר ה' אליהם ביד משה", ומסמיכות זו דרשו חז"ל שהשיכור – אסור להורות הלכה.

הגמרא בכמה סוגיות עוסקת בהלכה זו (עיין עירובין ס"ד ע"א, כתובות י' ע"ב ונזיר ל"ח ע"א), וכך נפסק ברמב"ם (הלכות ביאת מקדש פרק א הלכה ג):

"וכשם שאסור לכהן להכנס למקדש מפני השכרות, כך אסור לכל אדם, בין כהן בין ישראל, להורות כשהוא שתוי... שנאמר, ולהורות את בני ישראל".

איסור זה הוא מן התורה, כמו שכתב הרמב"ם (ספר המצוות לאוין מצוה ע"ג, וכן כתב החינוך מצוה קנ"ב).

שלשה סייגים להלכה זו:

ראשית, איסור זה אינו אלא על הוראה, אבל לא על לימוד תורה והלכה, אלא אם כן מדובר בחכם שעיקר תפקידו הוא הוראה, שמאחר שכך כל לימודו נחשב כלימוד לצורך הוראה, ולכן אסור לו ללמוד בעודו שתוי יין (רמב"ם שם הלכה ד').

שנית, בשולחן ערוך חושן משפט (סימן ז' סעיף ה') הובאו דברי התוספות (סנהדרין מ"ב ע"א), שכתבו לחלק בין הוראה באיסור והיתר, כמו בהלכות שחיטה או נדה, לבין הוראה בדיני ממונות, שמותרת. חילוק זה אינו מוסכם בפוסקים להלכה, עיין פתחי תשובה שם (ס"ק ו'), אבל כך היא שורת הדין.

הוראה בדיני נפשות חמורה יותר, שאסור להם כלל לשתות יין, אפילו פחות מרביעית, כשיושבים לדון (תוספות סנהדרין מב, א, ע"פ המבואר במשנה בסנהדרין שם).

שלישית, דבר שהוא פשוט וברור ומפורש בתורה, אינו נחשב הוראה, ומותר להורותו לשואלים. כגון, השואל האם מותר לשתות דם, שמותר לענות לו שהדבר אסור (רמב"ם שם, ורמ"א בשו"ע יו"ד סימן רמב, ג). הש"ך שם (ס"ק כ') כותב, שיש בדבר מחלוקת בראשונים, האם די בכך שמדובר בדבר ברור בפוסקים (כלשון הרמ"א, המבוסס על תשובת מהרי"ק), או שצריך דווקא דבר המפורש בתורה, וכמו שמשמע מהרמב"ם.

ביסוד חילוקים אלה יש לבאר, שעיקר הפסול של שתוי יין ניתן להתפרש בשני פנים:

א. יתכן שהפסול הוא פסול הדומה לפסול של בעל מום, שהרי עיקר פרשה זו נאמרה ביחס לכניסה למקדש שתוי יין, ובדומה לאיסור החל על בעל מום וכדומה, שהם פסול הגוף, וכך גם שיכור אינו נמצא במעמד המאפשר לו להורות או להיכנס למקדש.

ב. יתכן ששכרות אינה מהווה פסול גמור, שהרי היא מצב זמני וחולף, והרי גם בבעלי מומים הכלל הוא שמום עובר וחולף אינו נחשב מום, אלא הפסוק הוא מחמת סיבה מעשית – השיכור אינו מיושב בדעתו די הצורך בכדי להורות, ומחשש שיטעה בהוראתו נאסר עליו להורות.

לפי זה מובן מדוע דווקא בהוראה הדבר אסור ולא בלימוד, משום שחשש הטעות אינו משמעותי כשמדובר על לימוד בלבד, שהלומד יוכל לתקן את טעותו בהמשך, אבל המורה הוראה עלול לטעות בהוראתו. וגם לפי הדרך הראשונה, מובן מדוע הפסול הוא רק בהוראה שהיא מעמד חשוב, שדורש מצב מיוחד של כבוד מצד מורה ההוראה, ולכן השיכור פסול לו.

המחלוקת בקשר לסוגי ההוראה האסורים גם היא ניתנת לביאור על פי חקירה זו, שכן המבארים מדוע דיני ממונות קלים יותר מהוראת איסור והיתר, מטעמים זאת בכך שגם אילו יפסוק הדין שלא כדיו, ניתן יהיה להחזיר את הממון שנלקח שלא כדיו, מה שאין כן בדיני איסור והיתר שהוראה מוטעית עלולה לגרום שיעברו איסור שאינו ניתן לתיקון. טעם זה מובן לפי הצד שיסוד האיסור בשתוי יין הוא מצד החשש שיטעה בהוראתו, והחולקים שכתבו שאין חילוק כנראה סוברים שבכל סוגי ההוראה נדרש מעמד מכובד של פיקחות, ולכן השיכור פסול להוראה מכל סוג.

המחלוקת הנוספת, לגבי מה נחשב הוראה פשוטה, האם מספיק מה שמפורש בפוסקים, או רק דבר שמפורש בתורה, ניתנת גם היא לביאור על פי חקירה זו. לדעת הרמב"ם, הפסול הוא פסול הגוף, ולכן רק כאשר הדבר מפורש בתורה, שאז אינו נחשב כלל כ"הוראה" אלא כסיפור דברים בלבד, הדבר מותר, אבל אם לא מפורש הדבר בתורה, אף על פי שהוא מוסכם בפוסקים, מכל מקום הוא הוראת דבר הלכה, והשיכור פסול לגביה; לעומת זאת מהרי"ק ובעקבותיו הרמ"א סוברים שהחשש הוא מפני הטעות בהוראה, ולכן די בכך שהדבר מוסכם בפוסקים, כך שאין חשש טעות, בכדי שהדבר יהיה מותר.

בגמרא בעירובין מבואר, ששיעור השתיה של יין האוסרת על הוראה, אינו צריך להיות גדול כל כך, ודי ברביעית יין בכדי שהשותה ייחשב "שתוי יין". (התרומת הדשן (שו"ת חלק א' סימן מ"ב) כתב, שמן הסוגיא בעירובין נראה שיש לחלק בין היינות שהיו מצויים בזמנם, שהיו חזקים ומשכרים ביותר, לבין היינות שבתקופתו, שהם חלשים יותר, ושלכן יידרש שיעור גדול יותר בכדי לפסול את השותה, אך רבים חלקו על כך).

בגמרא בביצה (ד, א) מסופר שרב היה נמנע מלדרוש הלכות בפני רבים משעה שאכל את סעודת יום טוב, ועד למחרת. ממעשה זה דקדק הרשב"א (שו"ת הרשב"א חלק א סימן רמ"ז) שלאחר שתיית רביעית יין אסור להורות עד ליום המחרת. אך הרשב"א דוחה את הראיה כך:

"ויש לומר, דלא אמרו אלא ביום טוב דמרבין בשתיה. והיינו דקאמר דלא מוקי אמורא מיומא טבא לחבריה. ומשמע דוקא מיומא טבא לחבריה, דהא בשאר יומי מוקי".

מה כוונת הרשב"א בתירוץ? יתכן לפרש שכוונתו שבימים שנהוג לשתות בהם הרבה, כמו ביום טוב, אסור כל היום אפילו במקרה ששתה רביעית, משום שאנו חוששים שימשך בשתייתו, וגודרים שביום זה בכל שיעור של שתיה מרביעית אסור להורות כל היום. ויתכן, שכוונתו שאכן

האיסור על הוראה כל אותו היום הוא רק כאשר שנה שתייה מרובה, אבל אם שנה רביעית – לא.

הבית יוסף (ח"מ סימן ז) מביא את דברי הרשב"א כך: "וכתב הרשב"א בתשובה שאם שנה רביעית אסור להורות כל היום", ועל כך הוא מעיר: "ואינו נראה לי, אלא כשירגיש שסר יינו מעליו – מותר".

לכאורה הדבר פלא, שהרי לא אסר הרשב"א הוראה כל היום אלא בימים טובים, ולא בשאר ימים! אך מדברי הבית יוסף עולה על כל פנים שהאיסור שייך אפילו ברביעית בלבד (ועיין פרישה ודרישה).

עוד למדנו מדברי הבית יוסף, שדעתו היא לחלוק על הרשב"א, ולא לאסור להורות כל היום, אלא הדבר תלוי בהרגשתו של החכם, אם הוא מרגיש שסר יינו מעליו לחלוטין או שלא.

וכך משמע מדברי רוב הפוסקים, שהכלל בהלכה זו הוא לפי הרגשת האדם, כלומר: מיד לאחר שתיית רביעית יין בודאי אסור לו להורות גם אם הוא מרגיש ביטחון בדבריו ואינו חש השפעה של היין עליו, שבכך זהו איסור תורה מוחלט. רק כאשר הוא מרגיש בוודאות שהשפעת היין פגה לחלוטין ממנו, הוא רשאי להורות.

היבט מרתק בהלכה זו, קובע שלא רק ביין הדברים אמורים, אלא ישנם דברים נוספים ש"משכרים" את האדם וצריכתם אוסרת עליו להורות הלכה. בגמרא בכתובות, לצד הדין שהשותה יין אסור להורות, אמר רב: "אכל תמרים – אל יורה". הגמרא מבארת, שלמרות שהתמרים בריאים לגוף מכל מקום הם מעט משכרים, ודינם דומה לשתיי יין. התוספות (שם) תמהים, שהרי בגמרא בכריתות (יג, ב) נחלקו תנאים בכהן שעבד עבודה במקדש לאחר אכילה או שתייה של דברים משכרים שאינם יין, והלכה כדעת האומר שאינו עובר בלאו אלא על יין בלבד, והרי תנאי ההלכה של עבודת המקדש בשכרות ושל הוראה שווים הם, ולמה בכתובות, לגבי הוראה, אמרו שאסור להורות אפילו לאחר אכילת תמרים? בתירוצם כתבו התוספות כי מוכרח מזה שאכן יש לחלק בין הלכות ביאת מקדש להלכות הוראה. בכריתות (שם) כתבו התוספות באופן אחר, שיתכן שאין חילוק בין השתיים, אלא מדאורייתא אכן אין איסור, וחכמים הם שאסרו זאת.

על כל פנים, הלכה זו נפסקה ברמב"ם שם, שכלל בהלכה זו גם שאר דברים המשכרים:

"אפילו אכל תמרים או שנה חלב ונשתבשה דעתו מעט – אל יורה".

וכך גם בשו"ע (יו"ד סימן רמ"ב, יג) כתב הרמ"א "יין או שאר דברים המשכרים".

אך בעוד הרמ"א לא סייג זאת, ברמב"ם הוסיף לגבי דברים אלו – שאינם יין – ונשתבשה דעתו מעט". יש לדייק מכך, שיש הבדל בהלכה זו בי יין לשאר מאכלים ומשקים המשכרים. יין נחשב לדבר משכר באופן מוחלט. אך תמרים וחלב הם דברים שתלויים באדם הצורך אותם, ולא על כל אחד הם ישפיעו באופן דומה. לכן, במקרה של אכילת תמרים או שתיית חלב, רק כאשר הוא מרגיש שאלו פעלו עליו שיבוש הדעת מעט – רק אז אסור לו להורות.

על פי דקדוק זה יש שביארו מדוע בימינו אין נוהגים לקדש או להבדיל על חלב, ואין מחשיבים אותו לחמר מדינה, למרות שלכאורה הוא משכר? התשובה לכך היא שכשם שלא בכל אדם אמרו כן (ובשונה מיי), כך הדבר תלוי בתקופות, כי כהיום שעינינו הרואות שאין לחלב שום השפעה על צלילות הדעת, הוא לא נחשב כמשכר ולכן אינו נחשב כחמר מדינה.

ביביע אומר (חלק ד אורח חיים סימן יב) כותב, שעל פי עיקרון זה "ניחא מה שראינו כמה גדולים נוהגים לשתות קפה מזוג בחלב וגם אחר כך ממשיכים להורות הוראות לכל שואלי".

נסיים בשאלת הרופא. האם מותר לרופא ששתה רביעית יין לקבל החלטות רפואיות, לייעץ לשואל, וכל שכן להשתתף בפרוצדורה רפואית, או לא?

(חשוב לזכור כי לפעמים הרופא עוסק בדיני נפשות, ואם נשווה את הרופא למורה ההוראה, הרי שאפילו כמות מזערית של יין תהיה אסורה עליו, כאמור לעיל).

יש שדייקו שדין הרופא כדין הדיין, מדברי רמב"ן המפורסמים בספרו "תורת האדם" (שער המיחוש ענין הסכנה אות ו'), שהקשה סתירה בין האמור בבבא קמא (פה, ב) שניתנה הרשות לרופא לרפאות, לבין האמור בתוספתא (בבא קמא פרק ט') שרופא אומן שבעצתו מת החולה בשוגג, חייב גלות. מיישב הרמב"ן:

"ויש לומר הכי, **הרופא כדיין מצווה לדון**, ואם טעה בלא הודע אין עליו עונש כלל, כדאמרינן (סנהדרין ו' ב') שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה ת"ל עמכם בדבר המשפט אין לדיין אלא מה שענינו רואות, ואעפ"כ אם טעה ונודע לב"ד שטעה משלם מביתו על הדרכים הידועים בו, ואף על גב דהתם אם דן ברשות ב"ד פטור, אף כאן מדיני אדם פטור מן התשלומין אלא שאינו פטור מדיני שמים עד שישלם הנזק ויגלה על המיתה, הואיל ונודע שטעה והזיק או המית בידים. וכן אמרו בתוספתא דב"ק (פ"ו ה"ו) גבי פטורים מדיני אדם וחייבין בדיני שמים, רופא אומן שריפא ברשות ב"ד פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים, **ומ"מ בלא הודע שלו אינו חייב כלום כמו שהדיין פטור לגמרי בין מדיני אדם בין מעונש שמים, והוא שיזהר כמו שראוי ליזהר בדיני נפשות ולא יזיק בפשיעה כלל**".

מדברי הרמב"ן משמע שמעמדו של הרופא דומה למעמדו של הדיין. לא רק מבחינה מילולית הוא משווה ביניהם, אלא גם מבחינת האחריות המוטלת עליהם לדון בשיקול דעת ובזהירות. מסתבר מאוד לפי דברי רמב"ן אלו, שגם לגבי איסור שתיית יין יהיו גדרים דומים לרופא ולדיין.

ואף שלפי הצד שביארנו לעיל, ולפיו הפסול בשתוי יין אינו מצד החשש מטעות, אלא "פסול הגוף", היה מקום לחלק בין מורה הוראה לבין רופא, שעליו לא נאמרה הלכה זו, מכל מקום ברור שמדרבנן על כל פנים הדבר אסור, וכתירוצם של התוספות שכתבו שהאיסור דאורייתא אינו חל אלא על יין, ומכל מקום שאר המשקאות המשכרים אסורים על כל פנים מדרבנן, והטעם נראה, שאפילו אם הפסול שגזרה התורה אינו אלא ביין, מכל מקום חכמים אסרו את ההוראה בשכרות מכל סוג, מחשש הטעות. כן נראה לומר גם בנידון הרופא.